

ARQUITECTURA DO INTERIOR DA CATEDRAL DE SANTIAGO

Identificación:

A obra presentada é unha vista do interior da Catedral de Santiago de Compostela. Esta edificación é unha obra mestra da arquitectura relixiosa románica e foi realizada entre 1075 e 1128. Na obra colaboraron artistas franceses e peninsulares. Dalgúns sabemos o seu nome, como o maxister Bernardo *o Vello* ou o Mestre Mateo (artífice do Pórtico da Gloria). Moitos outros permanecen no anonimato.

Contexto histórico-artístico:

A orixe da catedral compostelá atópase na tradición lendaria de que o apóstolo Santiago predicou nestas terras e o seu corpo foi soterrado neste lugar, que foi sinalado cunhas luminarias e pasou a chamarse *Campus Stellae*. O sepulcro do apóstolo Santiago foi redescuberto cara ao ano 829. O feito de ser a única tumba conservada dun dos doce discípulos de Xesús (xunto coa de San Pedro, en Roma), converteu a Compostela no centro dun movemento de peregrinaxe que alcanzou a toda a cristiandade europea. Deste xeito nacía o Camiño de Santiago, unha rota de peregrinación que acababa precisamente aquí o seu percorrido. Os distintos ramaís (Camiño Francés, Inglés, Portugués...) desta vía uníanse para concluir en terras galegas. Para conmemorar o achádego dos supostos restos, construíuse en primeiro lugar un pequeno edificio prerrománico que sería destruído por Almanzor.

Nese mesmo lugar, a finais do século XI, dá comezo a construción da igrexa de peregrinación que se convertería en catedral, promovida por Alfonso VI de León xunto co obispo Diego Peláez. Remata na primeira metade do século XII en tempos do arcebispo Xelmírez, o gran valedor da obra. Nesta ocasión, aproveítase a crise do califato de Córdoba e o avance da Reconquista, invertindo os numerosos recursos procedentes das parias en levantar un templo colosal que ubicase a Compostela ao nivel de Xerusalén e de Roma.

Coincidindo co esplendor da Igrexa e do poder cluniacense, o Camiño de Santiago facilitou os intercambios culturais entre lugares de todo o continente e levou a fama da cidade e da monarquía asturleonese (á que pertencía Galicia por aquel entón) ata o estranxeiro. Estes feitos suceden nunha Europa ruralizada e feudal, pero que lentamente se iría abrindo ao mundo das cidades, do comercio e dos primeiros burgueses medievais, sempre baixo a atenta mirada da Igrexa Católica como controladora única das consciencias.

Hoxe en día, a Santiago de Compostela seguen acudindo miles de peregrinos todos os anos. Trátase dun dos centros artísticos e culturais con máis repercusión mundial.

Análise e comentario:

Esta gran obra románica, realizada con perpiaños de granito, responde ao típico modelo das igrexas de peregrinación, con planta de cruz latina de tres naves e unha cabeceira con xirola e absidiolos. O edificio presenta na entrada un nártice, no que se ubica o Pórtico da Gloria (que non imos analizar aquí). Na construción primitiva, situábanse a cada lado deste sendas torres de planta cadrada.

O interior do templo divídese en tres naves lonxitudinais. A central é máis ancha e máis alta, cubréndose cunha bóveda de canón. Sobre as naves laterais álzase a tribuna onde os peregrinos podían e poden emprazarse.

Os elementos sustentantes das naves son piares compostos con columnas pegadas e que se prolongan ata os arcos faixóns da bóveda central. O peso recae nos muros e nos contrafortes exteriores, que evitan o derrubamento das naves laterais. O transepto tamén se distribúe en naves con sendas portadas cara ao exterior do edificio. Sobre o cruceiro (punto onde o transepto se cruza coa nave central) hai un elegante ciborio. Os vans exteriores da edificación, abucinados, proporcionan luz á parte superior da nave central, o que contrasta coa penumbra da zona inferior. A escasa iluminación invita ao recollemento.

Todo o espazo interior do templo está organizado de xeito que os fieis (tras concluir aquí a súa peregrinación) poidan acceder á catedral e percorrela chegando á xirola, visitando a tumba do Apóstolo que está na cripta e sen interferir nas cerimoniais relixiosas.

A Catedral de Santiago de Compostela, é un dos mellores exemplos da arte románica. Esta obra resume perfectamente as ideas deste estilo nacido en Francia na Plena Idade Media e que se difundiu por Europa a través de camiños de peregrinación, cruzadas e mosteiros. Un estilo ao servizo da relixión, dos privilexiados e do feudalismo. A construción simboliza o poder que van adquirindo os reinos cristiáns do norte fronte a Al-Ándalus, dominador da maioría da Península. Neste senso, a propia planta da igrexa é a imaxe da cruz de Cristo (planta de cruz latina), que morreu para a salvación do mundo.

A Catedral de Compostela orixinal vai ser unha das cinco grandes igrexas de peregrinación xunto coas de Tours, Limoges, Conques e Toulouse (todas elas en Francia), e que van ter unha importancia capital no conxunto da arte románica.

ESCULTURAS DE PRATERÍAS

Identificación:

Temos diante unha vista da Fachada das Praterías, obra do Mestre Esteban (tamén chamado Mestre das Praterías). Hoxe sabemos que os escultores que participaron na fábrica desta fachada son polo menos tres: o Mestre Esteban, o Mestre do Cordeiro e o Mestre da Traizón. É a portada da fachada sur do cruceiro da Catedral de Santiago de Compostela. Lévouse a termo entre 1103 e 1117, dentro dos estándares da arte románica.

Contexto histórico-artístico:

A catedral compostelá, especialmente nos tempos de Diego Xelmírez, foi concibida como un templo de referencia dentro do cristianismo e todo nela debía ser de dimensións monumentais. Ao igual que outras partes da edificación, a Portada das Praterías foi concibida “a maior gloria” de Xelmírez, o seu comitente e primeiro arcebispo de Santiago de Compostela. Pretendíase que a temática relixiosa alcanzase niveis descoñecidos e todos os elementos típicos do románico fanse presentes neste conxunto escultórico: carácter monumental, esculturas traballadas en relevo, adaptación ao marco arquitectónico, xerarquía en función do tamaño, antinaturalismo, *horror vacui* e función didáctica. A participación de varios mestres canteiros especializados danos unha idea do poder económico do Santiago medieval e da ambición daqueles que concibiron a gran reforma da Catedral.

Análise e comentario:

A fachada das Praterías é unha dobre porta elaborada en granito e mármore con relevos. Estrutúrase como unha portada de medio punto abucinada, algo pouco corrente no románico. Acolle moitas esculturas pensadas nun principio para a fachada da Acibechería (fachada norte do cruceiro da catedral de Santiago de Compostela).

O tímpano da porta esquerda está dedicado ás Tentacións de Cristo. Na parte inferior dereita aparece unha muller vestida cunha túnica longa transparente, que deixa en evidencia a súa anatomía, cabelo longo e despeitado e cunha caveira entre as súas mans. Acerca desta muller existen dúas versións: a primeira, afirma que se trata de Eva e aludiría

ao pecado orixinal; a segunda, defende que é unha muller adúltera, en concreto a do Códice Calixtino. O cabelo longo e despeiteado da muller informa ao crente da súa desorde moral e a caveira entre as súas mans, da penitencia por pecar. Noutra escena, anxos demoníacos colocan ao Señor sobre o pináculo do templo, outros preséntanlle pedras e rétanos a que as convirta en pan, e algúns amósanlle os reinos do mundo que lle regalarían se os adorase; pero tamén aparecen anxos bondadosos adorándoo con incensarios.

O tímpano da porta dereita está dedicado á Paixón de Cristo. Aparecen escenas dedicadas ao Prendemento, ao Cirineo, á Flaxelación e á Coroación de espiñas; tamén a creación de Eva, Cristo nun trono, o sacrificio de Isaac e a Adoración dos Reis Magos ao Neno Xesús. Outras figuras que chaman a atención son un raposo engulindo unha lebre e unha muller mal vestida cun animal no colo.

Nas xambas das portas aparecen apóstolos e profetas facendo as veces de gardiáns do paraíso, e anxos trompeteiros nas enxoiñas dos arcos. Recoñecemos a imaxe do rei David sentado no seu trono coas pernas cruzadas tocando un instrumento musical (personifica o triunfo do ben sobre o mal). Das once columnas das portas, todas son de granito excepto as dos extremos e a do centro, que son de mármore, e todas elas culminan cun capitel corintio.

O centro do friso está ocupado pola figura de Cristo bendicindo, acompañado do apóstolo Santiago (tamén están representadas moitas outras figuras bíblicas, como dous leóns que soportan un crismón, o Pai Eterno dentro dun medallón coas mans abertas e rodeado de anxos, San Andrés, a Virxe María e o Neno Xesús, San Xoán e a expulsión de Adán e Eva do paraíso).

A fachada das Praterías pasa por ser un dos conxuntos escultóricos máis singulares de todo o románico, por presentarse nunha dobre porta e pola densidade escenográfica e de contido. Tamén vai ser unha notable influencia para o posterior Pórtico da Gloria.

PÓRTICO DA GLORIA

Identificación:

A obra que se nos presenta é o Pórtico da Gloria, célebre relevo ubicado na Catedral de Santiago de Compostela. Foi elaborado a finais do século XII polo Mestre Mateo xunto aos seus discípulos. Trátase dunha obra mestra da arte románica.

Contexto histórico-artístico:

Partimos dun momento de recuperación na Europa da Plena Idade Media, a partir do século XI. Os camiños de peregrinación como o de Santiago viven a súa época dourada e para a península ibérica, este século significa a crise do califato e dos reinos de taifas. Isto facilitalles a reconquista, a repoboación e a chegada de recursos aos reis cristiáns mediante os tributos ou parias (acéptase que o Pórtico comezou a construíse en 1188 logo dunha doazón de dous mil maravedíes, rematándose no 1211). O Camiño de Santiago fomentaría o comercio e o tránsito de ideas e culturas nesta época, así como a construción de pontes, hospitais e albergues para os peregrinos. En suma, foi un crucial factor de desenvolvemento e o vehículo da arte románica por boa parte do continente. Nunha época gloriosa para a Igrexa, a construción da Catedral de Santiago está relacionada coa afluencia de peregrinos e a labor de promoción que fixo o arcebispo Xelmírez. O Pórtico da Gloria está ubicado na portada frontal da Catedral e estaba concibida como a entrada principal dos fieis ao recinto.

Análise e comentario:

Nun nivel tipolóxico, a obra responde a un relevo elaborado en mármore e granito, que orixinalmente estivo policromado con cores rechamantes e brillantes. O Pórtico organízase en tres arcos (os dous laterais carecen de tímpano). O da esquerda presenta escenas do Antigo Testamento, o central (que é o máis coñecido) presenta no tímpano o tema da Apocalipse, e o arco da dereita representa ao Xuízo Final. A obra está pensada para que o espectador faga unha lectura cronolóxica de esquerda a dereita.

Para analizar polo miúdo esta complexa obra debemos facer unha descrición iconográfica para non perder detalle. O gran arco central está dividido por un parteluz no que se pode observar de abaixo arriba, e comezando pola base, a un home con barba que podería ser Adán, Sansón, Moisés ou Abraham. Esta figura masculina está a

abrirlle a boca a uns leóns que actúan como respiradeiros da cripta inferior. Nun semifuste represéntase a árbore de Xesé, suposta árbore xenealóxica de Xesús. No falso capitel, vemos o tema da Trindade mediante unha pomba que simboliza ao Espírito Santo e o Pai que sostén ao fillo e que leva o libro da Revelación. Xusto enriba, encostado ao fuste pero semellando estar exento, vemos ao Apóstolo Santiago en actitude acolledora. Por último, hai un capitel coa temática das tentacións de Cristo. Neste mesmo parteluz pero na parte posterior atópase unha figura en actitude penitente que se pensa que é o propio Mestre Mateo.

No tímpano aparece Cristo Xuíz cos brazos abertos, mostrando as súas chagas, e rodeado de San Marcos (o león), San Mateo (unha caixa de impostos, alusión á súa condición de recadador), San Lucas (un touro) e San Xoán (a aguia). No lado da nosa esquerda na parte superior represéntase ao pobo de Israel e no da nosa dereita ao pobo elixido. Na parte inferior vemos anxos cós símbolos da paixón (a columna, a cruz, a coroa de espiñas, a xerra de Pilatos, unha esponxa, os cravos e a lanza, a fouce e o martelo. Na arquivolta figuran os vinte e catro anciáns da Apocalipse con instrumentos musicais dispostos en sentido radial e charlando en parellas. No lado esquerdo do arco represéntanse as herexías e nas xambas están os profetas (Isaías, Daniel, Xeremías...) que sorrín e dialogan. No lado dereito, na parte superior, contemplamos os pecados capitais e un anxo debaixo. Nas xambas dese lado figuran os apóstolos Pedro coas chaves, Pablo cun libro e Santiago con Xoán, mozos e sorrindo. Desta forma nas xambas únense o Vello Testamento (os profetas) e o Novo Testamento (os apóstolos).

Deixando o significado relixioso e centrándonos no escultórico, o Pórtico da Gloria presenta elementos habituais do románico como o *horror vacui* (medo ao baleiro) e a adaptación ao marco, sobre todo no tímpano e arquivoltas. Non embargante, obsérvanse aspectos estilísticos que son antecedentes do gótico. Deste xeito, pódese notar que as figuras empezan a independizarse do marco arquitectónico nas xambas e no parteluz, onde adquiren un volume ou corpo que antes non tiñan (por exemplo o Apóstolo Santiago). Outro punto importante será que a representación anatómica é máis realista, natural, de canon máis estilizado (os pregos son voluminosos, dinamízanse e caen elegantemente). Os rostros son máis auténticos, exprésanse, sorrín e dialogan, outorgando ás figuras unha humanidade e sensibilidade. Os personaxes empezan a individualizarse; non todos os rostros son iguais, cada un mostra a súa personalidade.

O Pórtico da Gloria -que supera en nivel de detalle ás esculturas da Fachada das Praterías- influíu posteriormente en moitas outras obras de arte galegas, especialmente no Pórtico do Paraíso, da Catedral de Ourense. Ten unha función didáctica. Servía para ensinar os dogmas e as mensaxes teocráticas da Igrexa, promovendo a piedade, as vías de salvación e a vida dos santos. A maiores, ao ser un templo de peregrinacións, este pórtico non podía ser só de ensino ou aviso sobre o Xuízo Final, senón que buscaba facerlles sentir aos camiñantes a esperanza dunha salvación a cargo do “Rei de reis” que os acolle e mira tras a súa longa marcha.

Esta obra sitúase xa na derradeira etapa da escultura románica e algún expertos clasifícanas como arte protogótica. No ano 2008, o Pórtico foi froito dunha fonda restauración que tras dez anos de minuciosos traballos permitiron recuperar as cores orixinais sorprendendo ao mundo da arte por completo.